

מצווה גדולה להיות בשמחה

בשמחה מצווים אנו בכל החגים, אך יותר מכולם בסוכות: "חג הסוכות תעשה לך... ושמחת בחנוך אֶתָּה וּבְנֶךָ וּבְתִיךָ... וְהָגַר וְהִיטֹאֵם וְהֵאֱלַמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ... וְהִיִּיתָ אִךְ שְׂמֵחַ" (דברים טז, יג-טו). וכך, אם פסח הוא על פי חז"ל "זמן חרותנו", ושבועות - "זמן מתן תורתנו", הרי סוכות הוא בפשטות "זמן שמחתנו". שבעת ימים מעוגנת השמחה בטבע, אך היא נשארת אתנו, באופי אחר, גם ביום השמיני (התשיעי בתפוצות): זוהי "שמחת התורה".

והנה מופתעים אנו. ההלכה קובעת שבשבת שבשבוע סוכות, עלינו לקרוא את ספר קהלת. מוזר! ב"זמן שמחתנו" עלינו לשמוע את הביטוי הקיצוני לייאוש, פסימיות ועצבות? ולחזור אחריו: "אֲמַרְתִּי אֲנִי בָּלִי: לָכֵן נָא אֲנִסְכָּה בְּשִׂמְחָה... וְהִנֵּה גַם הִנְּלִי. לְשֹׁחֵק אֲמַרְתִּי מְהוּלָּל - וְלִשְׂמִימָה מָה זֶה עֲשֵׂה?" (קהלת ד, א-ב). ואנו שואלים את עצמנו: עצבות זאת "מה זה עשה?"

שני ספרים "לא סטנדרטיים" המצויים במקרא, מתארים את הטרגדיה האנושית בשני פניה: איוב וקהלת. איוב אומלל, כי הוא כורע תחת הכאב, הסבל והייסורים. לדאבון לבנו, ישראלים רבים הפכו "איוב" בשלוש השנים האחרונות. את קהלת, לעומת זאת, פנקו החיים ללא מגבלות. ואף על פי כן, גם קהלת אומלל: "הִנְּלִי הִנְּלִים אֲמַר קִהְלֵת - הִנְּלִי הִנְּלִים הִפְּלִי הִנְּלִי" (א, ב). למה?!

גיבור ספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי הוא מלך. קביעה זאת אינה מקרית, והיא מלמדת אותנו רבות גם על דמותו של קהלת. ברור לכולנו שהיינו יכולים להיות מאושרים לו נפלה בחלקנו מנה גדושה יותר מהשפע של ארבעת קרנות ההצלחה: כסף, יופי, קסם אישי וכבוד. דמותו של המלך המחפש באה ללמד אותנו, שזה לא כך. ובימים דמוקרטיים אלה, אולי נוכל ללמוד משהו מנסיכי ונסיכות מלכות הוליווד, מקום שנתברך בתשעה קבים מקרנות הצלחה אלו. למה זקוקה היא לכל כך הרבה פסיכיאטרים ופסיכולוגים? שִׂיאֲנִי המימוש העצמי האלה, שאין לפניהם לא מחסור ולא מגבלות, למה נזקקים הם באומללותם לשכרות וסמים?

מהי שמחה?

השמחה והאושר הם מושגים יסודיים כל כך, שייתכן ולא נוכל להסבירם כלל. קל יותר להסביר מה הם לא! ואת זה קהלת עושה. דבריו מהווים אכן, מעין וידוי על הדרכים של האשליות. אנו עלולים להאמין שדרך מסוימת תוביל אותנו לאושר, אך בעצם היא דרך ללא מוצא. והדברים אמורים בעיקר לדורותינו הניאו-אליליים. הדרך המפתה ביותר היא דרכו של אדם הלוקח מאוצר החיים מלוא חופנים צחוק של חיי רגע, הוללות שבחוסר

האחריות ושכרות התאוה והסמים. דרך זו היא אשלייתית ומסוכנת: "וְיִהְיֶה בְּבִקְרָא בְּצִיָּאת הַיֵּינָן" (שמואל א כה, לז) עלולים אנו להתעורר למציאות קשה ואיומה יותר.

מסופר על אנשי סיבֵּרִיס, מושבה יונית באיטליה בתקופה העתיקה, שהיו נוהגים להקיא אחרי האוכל כדי שיוכלו ליהנות שוב מהזלילה. מנהגם של הסיבֵּרִיטִים מתאר באופן מופלא לדעתי, את אחת התובנות החשובות ביותר של המוסר האנושי. תובנה זו בוטאה בפולקלור שלנו בצורה אירונית, בסיפור על היהודי שהיה נועל נעלים קטנות ממידתו. כששאל אותו חבר לפשר התנהגות משונה זאת, ענה לו היהודי: "כל חיי – צרור צרות, ההנאה היחידה שיש לי – הוסיף – היא לחזור הביתה ולחלוץ את הנעלים. גם הנאה אחרונה זאת רוצה אתה לגזול ממני?" לפנינו טרגדיה קיומית, האדם מסוגל ליהנות מהמתח ומשבירתו, הוא נהנה ממילוי המחסור, אך לא ממה שהושג כבר. האדם נהנה משבירת הרעב, קשה לו הרבה יותר ליהנות מהשובע. תובנה זאת היא הרחבת הערתו הצינית של קהלת: "מְתוּקָה שְׁנַת הָעֶבֶד, אִם מְעֵט וְאִם הַרְבֵּה יֵאָכֵל - - וְהַשָּׂבַע לְעֹשִׂיר אֵינָנו מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן" (קהלת ה, יא). העשיר סובל ממחסור המחסור.

בעיה זאת מלווה אותנו כל החיים, והיא אשר יוצרת את האשליה שהנאה היא אושר, הרפתקה היא אהבה, ותאוה היא תענוג. מילה עברית מבטאת זאת בצורה מושלמת: נַחַת. בשורשה הדקדוקי היא מקשרת אותנו אל המנוחה. בשורשה הפילוסופית היא מלמדת אותנו ליהנות גם מאותם הדברים שאנו מסוגלים להעריך רק כאשר חלילה, אנו מאבדים אותם. על כך, ניתנה לנו ברכה מיוחדת: "שֶׁהַחַיִּיטִי וְהַיְּמִי וְהַיִּצְּעָנִי לְזֶמֶן הַזֶּה". מכאן למדנו (ריה"ל, הכוזרי ג, יג-יז) את החובה להיות מודעים להנאות הקטנות ולרגעים הבנליים-לכאורה לפני שיהיו נוסטלגיה, ולבטא את רגשותינו גם לאנשים האהובים, כל זמן "שֶׁהַחַיִּיטִי וְהַיְּמִי וְהַיִּצְּעָנִי".

איוב, קהלת והשמחה

רבי נחמן מברסלב לימד אותנו משהו עמוק מאוד על העצבות, וביטא זאת באמצעות משל. לפעמים רואים אנו בחתונה, את כולם רוקדים במעגל גדול, פרט למישהו הנשאר בחוץ. והנה מכניסים אותו הרוקדים בכוח למעגל, ומכריחים אותו לרקוד אתם. זהו תיאור מופלא של המציאות. הנשאר בחוץ, אינו אלא העצבות. ואנו חייבים להכריח אותה להשתתף אתנו בשמחה.

בסוכות מכריחים אנו את קהלת להיכנס למעגל השמחה. הרבה יותר קשה להכניס למעגל זה את איוב. ואף על פי כן, גם הוא חייב ב"אבסורד" של מצוות השמחה? האם הוא מסוגל לשמוח? התשובה לשאלות אלו נתנה בגטו ורשה, בפורים ת"ש – 1940, על ידי ר' קלמן קלונימוס שפירא, הרבי מפיאסצ'נה. ארשה לעצמי לשחזר באופן חופשי את דרשותיו לשבת זכור ולפורים ת"ש (1940), שנכללו בספרו "אש קודש". הרבי מצביע על המאבק המתרחש מול עיניו בין שתי גישות. מצד אחד הפילוסופיה, חכמת גרמניה - לפי

היידגר, היורשת האותנטית של חכמת יון, שהגיעה לשיאה ברעיון האוטונומיה של קאנט. בצילה של חכמה זאת נבנתה תרבות גרמניה האחרת, זאת האחראית לגטו ולשואה. האם היה קשר בין שתי הגרמניות? תשובתו של הרבי היא חד-משמעית, כן! הרוח האנושית היא אוטונומית, היא מחוקקת לעצמה וזאת גדולתה. מתוך כך, ממשיך הרבי, "[כשצריכים] או רק רוצים, אז כל אותם החכמות והשכליות שבדאו מקודם מלבם לדרוש על יופי המדות, עתה ממציאים חכמות ושכליות לדרוש על גנבה, גזלה, רציחה ושאר הזוהם שהם טובות" (אש קודש, פרשת זכור). בגטו נפגשו אכן, האוטונומיה הגרמנית וההטרונומיה היהודית, האוטונומיה של מי שחושב שבתבונתו יוכל הוא לפתור בהצלחה את כל החידות ולחוקק חוקים אידיאליים, מול ההטרונומיה היהודית, אשר מוכנה לקבל שיש בעולם מסתורין ויש חובות המוטלות עלינו מבלי שנוכל להבין אותם בשלמותן.

מוקד הוויכוח בין ישראל וגרמניה מצוי לא בעינינו של יום הכיפורים, אלא במצווה קשה הרבה יותר: לחגוג פורים בגטו. הקדוש ברוך הוא דורש מאתנו לשמוח בפלנטה אחרת?! מצווה זאת לא הייתה עולה אף פעם מנבכי האוטונומיה האישית של האדם, ולמרות זאת הוא מחויב לכך, כדברי הרבי: "שפורים כיום כיפורים... לא אם רוצה אותם האדם לעשותם עושה, רק בין אם רוצה בין לא, מקיימם מפני גזרת הקב"ה. כן גם שמחת פורים לא רק אם האדם מעצמו בשמחה או עכ"פ במצב שיכול לשמח את עצמו צריך הוא לשמח. רק גם אם הוא בשפלות ובשבירת הלב, המוח וכל רוחו נרמס, חוק הוא שצריך על כל פנים איזה ניצוץ של שמחה להכניס אל לבו". זהו המובן העמוק שבדבריו של רבי נחמן מברסלב: "מצווה גדולה להיות בשמחה תמיד".